

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยกำหนดเป็นหัวข้อ ดังนี้

1. แนวคิดในเรื่องการพัฒนาศรี แนวคิดเรื่องบทบาทสตรีในการร่วมงานพัฒนาชุมชน และภูมิหลังเกี่ยวกับงานพัฒนาศรีของกรมการพัฒนาชุมชน
2. แนวทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนาสตรี โดยโยงการดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาศรีกับกระบวนการสื่อสาร และทฤษฎีผลกระทบจากกระบวนการสื่อสาร
3. แนวความคิดเรื่องการสื่อสารระหว่างบุคคล และแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทสตรีกับการสื่อสารระหว่างบุคคลในการพัฒนาศรี
4. ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ทัศนคติ และการปฏิบัติ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย ดังมีรายละเอียดแต่ละหัวข้อดังนี้

1. แนวคิดในเรื่องการพัฒนาศรี แนวคิดเรื่องบทบาทสตรีในการร่วมงานพัฒนาชุมชน และภูมิหลังเกี่ยวกับงานพัฒนาศรีของกรมการพัฒนาชุมชน

1.1 แนวคิดในเรื่องการพัฒนาศรี

การพัฒนาศรีเป็นเรื่องที่มีความสำคัญไม่เพียงระดับประเทศเท่านั้น แต่ได้มีการตระหนักถึงความสำคัญในระดับสากลด้วย ดังจะเห็นได้จากการมีแผนปฏิบัติการของโลกว่าด้วยการพัฒนาศรี (World Plan of Action for U.N. Decade of Woman) จากการประชุมสหประชาชาติได้จัดการประชุมสตรีระหว่างชาติเมื่อ พ.ศ. 2518 ที่ประเทศเม็กซิโกซึ่งที่ประชุมครั้งนั้น กำหนดช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2519-2528 เป็นทศวรรษแห่งการยกระดับฐานะสตรีทั่วโลกให้สูงขึ้นทั้งด้านการศึกษา อาชีพ สุขภาพอนามัย สิทธิทางสังคมอันทัดเทียมชาย โดยมีการเสนอแผนดังกล่าวผ่านรัฐบาลของทุกประเทศ ตลอดจนสถาบันองค์การ พรรคการเมือง ฯลฯ

เป้าหมายของแผนดังกล่าวมุ่งที่จะให้สตรีได้รับสิทธิตามกฎหมายให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน และมาตรการที่นานาประเทศรับรอง โดยมีแผนปฏิบัติการทั้งในระดับนานาชาติระดับชาติ และระดับกลุ่ม โดยจะต้องให้ทุก ๆ ประเทศรับทราบและยอมรับแผนปฏิบัติ

ปัญหาของสตรีอาจกล่าวได้โดยสรุปว่า เป็นปัญหาความไม่เสมอภาค ซึ่งสตรีไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนได้อย่างเต็มที่ ทั้งในด้านปัญหาที่เกิดแก่ตัวสตรีเอง เช่น การขาดโอกาสทางการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ การขาดการพัฒนาทักษะในด้านต่าง ๆ รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับครอบครัว และปัญหาการมีส่วนร่วมในทาง เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งเห็นได้ชัดว่าการมีส่วนร่วมของสตรีมีน้อยกว่าชาย หรือมีส่วนร่วมในบทบาทที่น้อยกว่าชาย ดังนั้น แนวทางการพัฒนาสตรีในอนาคตจึงควรประกอบด้วย 2 ส่วนคือ ¹

1. การช่วยเหลือพัฒนาศักยภาพของสตรีแต่ละคน โดยการสร้างจิตสำนึกของผู้หญิงให้ตระหนักถึงปัญหาของตนเอง ตลอดจนบทบาทหน้าที่ สิทธิ และความรับผิดชอบของสตรีต่อชุมชนและสังคม

2. การจัดองค์กรสตรี โดยเฉพาะในระดับพื้นฐาน นอกจากนั้นโครงการพัฒนาสตรีจะต้องไม่เพิ่มภาระของสตรีให้มากขึ้น และควรช่วยแบ่งเบาภาระทั้งสองด้านของสตรีได้ด้วย

ในด้านการดำเนินงานพัฒนาสตรีนั้น โครงการต่าง ๆ ที่จัดทำแก่กลุ่มเป้าหมายจำเป็นต้องมีการปรึกษาและวางแผนร่วมกับสตรีกลุ่มเป้าหมายเสียก่อน เพื่อหลีกเลี่ยงวิธีการทำงานในลักษณะของการสั่งการ และเพื่อสนับสนุนแนวทางการมีส่วนร่วมของสตรี อันจะเป็นพื้นฐานไปสู่การพึ่งตนเองในการวางแผนและดำเนินงานโครงการของตนเอง ผู้ดำเนินงานโครงการและผู้รับผิดชอบควรจะเป็นสตรีกลุ่มเป้าหมายมากกว่าสตรีจากองค์กรภายนอกทั้งของรัฐบาลและ เอกชน จุดมุ่งหมายของแต่ละโครงการควรจะนำไปสู่การสร้างองค์กรสตรีระดับมาตรฐาน

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทสตรีในการร่วมงานพัฒนาชุมชน

ในการที่จะบรรลุจุดหมายสำคัญของการพัฒนาชุมชน โดยยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้นทั้งทาง เศรษฐกิจและสังคมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของครอบครัวแต่ละครอบครัวในชุมชนเสียก่อน ทั้งนี้เพราะครอบครัวเป็นสถาบันระดับล่างสุดของชุมชน ดังนั้นการเข้าถึงสถาบันครอบครัวจึง เป็นวิธีการหนึ่งในการ

¹ทัศนีย์ บุรวรรณ, "การศึกษาทัศนคติและบทบาทในครอบครัวของบุรุษที่มีผลต่อการ

พัฒนาสตรี (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), หน้า 63-64

พัฒนาชุมชน ที่สามารถดึงสมาชิกของครอบครัวแต่ละคนออกมาช่วยพัฒนาท้องถิ่นนั้น ๆ ได้²

สตรีซึ่งเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของครอบครัวก็ต้อง เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมาก เพราะสตรีเป็นหน่วยแรงงานที่สำคัญเบื้องต้นของครอบครัว บ้านอยู่ในความดูแลจัดการของสตรี บ้านและครอบครัวเป็นเขตที่สตรีทุกคนมีอิทธิพลมากที่สุด³ ดังนั้นสตรีจึงเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ในครอบครัวให้ดีขึ้น เมื่อครอบครัวดีก็ส่งผลถึงระดับชุมชนด้วย ฉะนั้นโดยข้อเท็จจริงการพัฒนาชุมชนจะดำเนินไปอย่างไรไม่เต็มที่หากปราศจากความร่วมมืออย่างเต็มที่จากสตรี และการส่งเสริมให้สตรีมีความสามารถในการช่วยครอบครัวหารายได้เพิ่มเติมนอกเหนือจากอาชีพหลัก จึงเป็นการเพิ่มพูนรายได้อีกทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การกินดีอยู่ดีและมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิม

ดังนั้นจึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า สตรีนับเป็นกำลังนำคัญในการพัฒนาครอบครัวและสังคมได้ แม้ว่าจะงานที่สตรีปฏิบัติส่วนใหญ่มักจะเป็นงานในครอบครัวก็ตาม แต่ก็ถือว่าเป็นบทบาทของผู้บริหารงานบ้าน เช่น เป็นผู้จัดการดูแลตกแต่งบ้านเรือนให้หน้าอยู่อาศัยเสมอ พร้อมทั้งจัดหาเครื่องใช้ในบ้าน เป็นผู้จัดการรายจ่ายของครอบครัว ยามมีบุตรก็ทำหน้าที่เลี้ยงดู อบรมให้เป็นคนดี เป็นผู้ช่วยสร้างหรือพัฒนาความสามารถของบุตรให้ถูกต้องตามความต้องการของเขา และต้องเป็นผู้ดูแลสุขภาพของบุตรและคนในบ้าน เป็นผู้สร้างสิ่งแวดล้อมในบ้านให้หน้าอยู่อาศัย เป็นผู้หาทางผ่อนคลายความตึงเครียดในบ้าน⁴ นับได้ว่าเป็นบทบาทที่ทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนโดยทางอ้อม เพราะชุมชนย่อมประกอบด้วยหน่วยย่อย คือครอบครัว ถ้าครอบครัวได้รับการพัฒนาในทุก ๆ ด้านจึงเท่ากับเป็นการพัฒนาชุมชนไปในที่สุด

² โปทฤษฎี เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทยและหลักการพัฒนาชุมชน (กรุงเทพฯ.: กองฝึกอบรม กรมการพัฒนาชุมชน, 2516), หน้า 89

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

⁴ สุชา จันท์เอม และสุรางค์ จันท์เอม, จิตวิทยาสังคม (กรุงเทพฯ.: โรงพิมพ์แพรวพิทยา, 2520), หน้า 126.

1.3 ภูมิหลัง เกี่ยวกับการพัฒนาสตรีของกรมการพัฒนาชุมชน

1.3.1 ความเป็นมา ⁵

กรมการพัฒนาชุมชนเดิมสังกัดสำนักงานพัฒนาการส่วนท้องถิ่น ซึ่งจัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2499 ตามโครงการท้องถิ่นแห่งชาติ สำนักงานนี้เป็นหน่วยงานอิสระขึ้นตรงต่อกรมมหาดไทย (กรมการปกครองในปัจจุบัน) ต่อมาได้มีการยกฐานะเป็นส่วนพัฒนาการท้องถิ่นแห่งชาติ และสถาปนาเป็นกรมการพัฒนาชุมชนในปี พ.ศ. 2505 ปัจจุบันรับผิดชอบงานในด้านการปรับปรุง ส่งเสริมมาตรฐานการครองชีพของประชาชนในชนบทให้ดีขึ้น

วิธีการดำเนินงานทางหนึ่งคือเข้าไปส่งเสริมการปรับปรุงครอบครัวของประชาชนในหมู่บ้านชนบท เพราะครอบครัวเป็นพื้นฐานของสังคม การที่จะเข้าถึงครอบครัวได้ก็ต้องยึดสตรีเป็นมูลฐานหรือสื่อในการพัฒนา โดยการให้การศึกษาคณะสตรี ตลอดจนกระตุ้นให้กระตือรือร้นในการช่วยตนเอง และมีส่วนร่วมในสังคมมากขึ้น กรมการพัฒนาชุมชนดำเนินการพัฒนาสตรีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 โดยครั้งนั้นอยู่ในความรับผิดชอบของกองปฏิบัติการต่อมาในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) จึงโอนงานมาให้กองพัฒนาสตรีและเด็กรับผิดชอบจนถึงปัจจุบัน งานพัฒนาสตรีเป็นแผนงานหลักแผนหนึ่งของกรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีสตรีร้อยละ 80 ของสตรีทั้งหมดในชนบทของประเทศเป็นกลุ่มเป้าหมาย

ในระยะแรกของการดำเนินงานนั้น ได้กำหนดโครงการขึ้นเรียกว่า "โครงการพัฒนาสตรี เด็ก และเยาวชน" ซึ่งเรียกย่อ ๆ ว่า "สศย." เพื่อดำเนินการตามนโยบายที่จะเข้าไปปรับปรุงครอบครัวของประชาชนในชนบท โดยกำหนดแผนงาน โครงการ "สศย." ออกเป็น 3 ระยะ ๆ ละ 5 ปี โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2505-2519 และหลังจากการประกาศนโยบายปีสตรีสากลของสหประชาชาติใน พ.ศ. 2518 จึงมีการกำหนดแผนงานในระยะต่อมาเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายระดับชาติอีก 2 ระยะ คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2520-2529 ซึ่งแผนงานแต่ละระยะทั้ง 5 ช่วง มีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไปทั้งในด้านวัตถุประสงค์และนโยบาย

⁵ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 164.

1.3.2 วัตถุประสงค์และนโยบาย ⁶

ระยะที่ 1 (พ.ศ.2505-2509) เน้นในเรื่องเศรษฐศาสตร์ขั้นพื้นฐานทั่ว ๆ ไปเป็นการใช้เวลาว่างหลังจากการประกอบอาชีพหลัก เพื่อหาความรู้ไปพัฒนาสภาพเป็นอยู่ของครอบครัวให้ดีขึ้น

ระยะที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) เน้นให้สตรีรวมกลุ่มและพัฒนาความเป็นผู้นำรวมทั้งการขยายผลให้แพร่หลายในกลุ่มสตรีด้วยกัน

ระยะที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) เป็นระยะที่ต่อเนื่องจากแผนระยะที่ 1-2 โดยสอดแทรกความรู้การวางแผนครอบครัว และฝึกวิชาชีพระยะสั้นในกลุ่มที่จัดตั้งเพื่อให้สอดคล้องกับปีสตรีสากล ตามที่องค์การสหประชาชาติกำหนดขึ้น

ระยะที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) เป็นการสืบต่อจากปีสตรีสากลให้มีการกระตุ้นและเร่งเร้าให้ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกให้ความสนใจ ยอมรับและเห็นความสำคัญของการพัฒนาสตรีทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม กรมการพัฒนาชุมชนได้สนับสนุนให้สตรีชนบทเข้ารับการฝึกอบรมวิชาชีพ เพื่อเพิ่มพูนรายได้ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ฝึกอบรมเพิ่มพูนทักษะวิชาชีพ ริเริ่มการจัดตั้งองค์กรสตรีในท้องถิ่น รวมทั้งการสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตการตลาดและการบริหารชุมชน

ระยะที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) นโยบายและเป้าหมายการพัฒนาสตรี เปลี่ยนไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจ ซึ่งปรากฏผลจากการศึกษาสำรวจและการประเมินผลการดำเนินงานที่ผ่านมา เพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไข สนองตอบและสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการทาง เศรษฐกิจและสังคมของสตรี โดยสนับสนุนการพัฒนาอาชีพสตรี ควบคู่ไปกับการจัดตั้งองค์กรและพัฒนาองค์กรสตรี เพื่อให้สตรีเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกกลไกของการพัฒนาประเทศ

⁶กระทรวงมหาดไทย, กรมการพัฒนาชุมชน,

คู่มือการพัฒนาสตรีและ เด็ก

(กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนศรีเดชาจำกัด, 2528), หน้า 1.

2. แนวทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนาสตรี การดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาสตรีและกระบวนการสื่อสาร และทฤษฎีผลกระทบจากกระบวนการสื่อสาร

2.1 แนวทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนาสตรี

การสื่อสารเป็นกระบวนการที่จะนำสารหรือข้อมูลต่าง ๆ ไปยังกลุ่มเป้าหมาย เพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา หรือ เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายตามประสงค์ของผู้ส่งสาร นอกจากนี้การสื่อสารยังเป็นกระบวนการที่จะกระจายข่าวสารในกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ ให้ทราบถึงการพัฒนาที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อกระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้นในการพัฒนาต่อไป ⁷

การพัฒนาสตรีเป็นงานหนึ่งที่ต้องการการสื่อสาร เป็นสื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในสตรีที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนการสร้างค่านิยมและทัศนคติที่ดีแก่สังคมในด้านที่เกี่ยวกับภาพพจน์สตรี และใช้การสื่อสารในการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลใหม่ ๆ แก่สตรีในด้านต่าง ๆ ด้วย ดังนั้นเพื่อให้ตอบสนองต่อจุดมุ่งหมายในการพัฒนาสตรี จึงต้องอาศัยการสื่อสารประเภทต่างๆ เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานพัฒนาสตรี กล่าวคือ การพัฒนาสตรีในบางลักษณะต้องใช้การสื่อสารที่มีการเผชิญหน้ากัน แต่บางลักษณะก็สามารถใช้สื่อสารมวลชนเป็นสื่อในการพัฒนาได้ นอกจากนี้บางครั้งก็ยังมีควมจำเป็นต้องใช้สื่อผสมในการพัฒนาด้วย ⁸ การใช้สื่อสารในลักษณะต่าง ๆ ย่อมมุ่งหวังในเรื่องการเข้าถึงกลุ่มสตรีให้มากที่สุดด้วย

2.2 การดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาสตรีและกระบวนการสื่อสาร

แนวทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนาสตรีนั้นมีองค์ประกอบเช่นเดียวกับกระบวนการสื่อสารโดยทั่วไป ซึ่งสรุปได้ว่าประกอบด้วยส่วนสำคัญ 4 ส่วนคือ ผู้ส่งสาร สาร ช่องสาร ผู้รับข่าว รวมทั้งส่วนประกอบสำคัญที่ควรพิจารณา 2 ประการคือ แหล่งข้อมูล และผลที่เกิดขึ้น การสื่อสารจะประสบความสำเร็จจำเป็นต้องอาศัยประสิทธิภาพของปัจจัยดังกล่าวมาแล้ว

⁷ดวงกมล เวชบรรยงรัตน์, "การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสตรี" ในเอกสารการสอนชุดวิชา สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน้าที่ 11. (นศทปรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2530), หน้า 739.

⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 741.

ในทางหนึ่ง เกี่ยวกับการดำเนินการตามแผนพัฒนาสตรีก็ต้องพิจารณาถึงปัจจัยดังกล่าว เช่นกัน กล่าวคือ

1. แหล่งข้อมูล การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสตรีนั้น แม้ว่าจะไม่มี แหล่งข้อมูลรวม แต่ก็ยังมีหลายหน่วยงานที่มีความรับผิดชอบโดยตรงต่องานการพัฒนาสตรี ได้แก่ คณะกรรมการพัฒนาสตรีแห่งชาติ และอนุกรรมการกอง โครงการพัฒนาสตรี สภาพพัฒนา การเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กองพัฒนาสตรีและเด็ก กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาด ไทย กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมการศึกษาออกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐบาลและเอกชนที่มีส่วนงานเกี่ยวข้องกับสตรี

2. ผู้ส่งสาร แม้จะเป็นเรื่องการพัฒนาสตรีผู้ส่งสารก็ไม่จำเป็นต้อง เป็น สตรีเท่านั้น บุรุษก็สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาสตรีได้ นอกจากนี้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้ง รัฐบาลและเอกชนที่มีการดำเนินงานเกี่ยวข้องกับสตรีก็จะมีเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานนั้น ๆ ทำ หน้าที่เป็นผู้ส่งสาร เพื่อเผยแพร่ความรู้และสร้างทัศนคติที่ดีแก่สตรี

3. สาร หมายถึงสิ่งที่จะประชาสัมพันธ์หรือเผยแพร่ไปสู่กลุ่มสตรีเป้าหมาย ตลอดจนเผยแพร่ข่าวสารความสำเร็จของการพัฒนาสตรีให้ทราบกันอย่างกว้างขวาง ประเด็น ต่าง ๆ ที่น่าจะใช้เป็นสารในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาสตรี คือ

3.1 แผนพัฒนาสตรีในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

3.2 กฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรี

3.3 ความรู้ที่จะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสตรีในทุก ๆ ด้าน เช่น การ พัฒนาคุณภาพชีวิต การส่งเสริมความมั่นคงในสังคม การพัฒนาอาชีพ ตลอดจนการพัฒนา สถานภาพของสตรี เป็นต้น

3.4 อื่น ๆ ที่เป็นข่าวสารเกี่ยวกับสตรี และการปรับค่านิยมเกี่ยวกับ สตรี

อนึ่ง เนื้อหาดังกล่าวนี้สามารถบรรจุไว้ในหลักสูตรการอบรมตามแผนงาน และโครงการด้านต่าง ๆ ของแต่ละหน่วยงานที่ดำเนินงานพัฒนาสตรีทุกหน่วย

4. ช่องสาร การดำเนินงานพัฒนาสตรีมีการดำเนินงานในหลายด้าน จะ ต้องอาศัยการสื่อสารหลายช่องทาง ทั้งสื่อบุคคล สื่อมวลชน และสื่อหลาย ๆ ประเภทผสมกัน

เนื่องจากนโยบายการพัฒนาสตรีในชนบทมักออกมาในรูปแบบโครงการฝึก อบรม เช่น โครงการฝึกอบรมสตรีอาสาพัฒนา โครงการฝึกอบรมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็นต้น

ซึ่งใช้สื่อบุคคลเป็นสำคัญในการบรรยาย อภิปราย กลุ่มสัมพันธ์ที่จะต้องใช้การสื่อสารที่เป็นการโต้ตอบระหว่างบุคคล ประสิทธิภาพของการพัฒนาจึงอยู่ที่บุคคลผู้ทำหน้าที่วิทยากร และผู้เข้าร่วมฝึกอบรม อย่างไรก็ตามแม้ว่าปัจจุบันจะได้อาศัยสื่ออื่น ๆ ประกอบ เช่น สไลด์ แผ่นภาพทัศน แต่สื่อบุคคลก็ยังมีบทบาทสำคัญอยู่

5. ผู้รับสาร ได้แก่สตรีทุกคนและประชาชน อย่างไรก็ตามสตรีแต่ละกลุ่มที่อยู่กระจายกันไปในแต่ละพื้นที่ที่ย่อมจะได้รับโอกาสพัฒนามาแล้วมากน้อยต่างกันไป ความสามารถในการรับการพัฒนาจากการสื่อสารรูปแบบต่าง ๆ ก็ต่างกันด้วย

6. ผลที่เกิดขึ้น สามารถมองได้สองทาง คือก่อนการสื่อสารจะมองสิ่งนี้เป็นจุดเริ่มหรือเป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร และหลังการสื่อสารจะมองสิ่งนี้เป็นผลการประเมินประสิทธิภาพของการสื่อสาร ในการสื่อสารเพื่อพัฒนาสตรีนั้นหวังผลที่จะเกิดขึ้นคือ ⁹

6.1 ให้สตรีมีความเสมอภาคในสิทธิและโอกาสที่จะได้รับบริการต่าง ๆ อันมีผลต่อการพัฒนาตนเอง ยกกระดับคุณภาพชีวิต และมีส่วนร่วมในกิจกรรมและการตัดสินใจอย่างเท่าเทียมกัน

6.2 ให้สตรีมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ

6.3 ให้สตรีได้รับความคุ้มครองในด้านร่างกาย จิตใจ และศักดิ์ศรี

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 745.

2.3 ทฤษฎีผลกระทบจากกระบวนการสื่อสาร

ผลกระทบ (Effect) ¹⁰ หมายถึง การที่บุคคลได้กระทำในสิ่งที่แตกต่างจากที่เคยทำ ทั้งนี้เนื่องมาจากการได้รับการสื่อสารทั้งทางตรงและทางอ้อมก็ได้ ผลกระทบที่สำคัญของการสื่อสารเกิดขึ้นระหว่างที่บุคคลมีการเปิดรับสัญญาณการสื่อสาร และในช่วงที่บุคคลมีการกระทำแสดงออกมา การตอบสนองของบุคคลเกิดจาก การแปลประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในระบบประสาทส่วนกลาง หลังจากที่มีสัญญาณเข้าไปกระตุ้น จากนั้นก็จะเกิดภาพขึ้นในสมองแล้วจึงถ่ายทอดออกมาเป็นการกระทำ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ขั้นตอนดังนี้ ¹¹

ระบบประสาทของบุคคลได้รับสัญญาณการสื่อสารและ เริ่มจัดกระบวนการข่าวสารที่ได้รับ

ข่าวสารไปมีผลกระทบต่อโครงสร้างของภาพและค่านิยมในตัวบุคคล

เกิดกระบวนการเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคล

เป็นผลให้บุคคลมีการกระทำแสดงออกมา

ผลกระทบของการสื่อสารมีตั้งแต่ระดับบุคคลจนถึงระดับสังคม ผลกระทบที่นำมาศึกษาได้แก่ เรื่องการตอบสนองของบุคคล (Individual Response) ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจเป็นทางเดียวหรือตรงข้ามกับสิ่งเร้าก็ได้ และการตอบสนองนี้จะมีผลต่อทัศนคติ ความรู้ และพฤติกรรมของบุคคลนั้นด้วยซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะคือ

¹⁰Ronald L.Applebeaum and others, Fundamental Concept in Human Communication. (New York : Harper & Row,1973),p.3

¹¹Wilbur Shramme, Men,Message and Media. (New York : Harper & Row, 1973), PP.193-195

1. The Action Effect เป็นผลกระทบต่อผู้รับสารในการแยกแยะข่าวสาร โดยเลือกที่จะรับในสิ่งที่สนใจ โดยอาศัยการตัดสินใจจากประสบการณ์ในอดีต

2. The Main Effect เป็นผลกระทบต่อผู้รับสารโดยมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้รับสารซึ่งอธิบายด้วยทฤษฎีสั่ง ใจ และการตอบสนอง (Stimulus-Response Theory หรือ S-R Theory) และทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ (Cognitive Theory) ดังนี้

ทฤษฎีสั่ง ใจ (S-R Theory) :

สิ่ง ใจ (Stimulus) --> บุคคล (Organism) --> การตอบสนอง (Response)

ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ (Cognitive Theory) :

อธิบายไว้ว่าบุคคลพยายามรักษาความรู้สึกให้เหมือนบุคคลอื่น ความรู้สึกดังกล่าวอาจมีต่อบุคคล สิ่งของ และความรู้สึกทั้งชอบและไม่ชอบ

3. The Action Effect เป็นผลกระทบต่อผู้รับสารที่ทำให้ทำให้เกิดการแสดงออกอย่างเปิดเผย การแสดงออกอาจเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ หรือ Main Effect หรืออาจจะไม่ใช่ก็ได้ การตอบสนองของแต่ละคนต่างก็มีความแตกต่างกัน ตามทฤษฎีความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Difference Theory) กล่าวว่า บุคคลมีความแตกต่างกันที่บุคลิกภาพ ทัศนคติ สติปัญญาและความสนใจ เป็นต้น นอกจากนี้การตอบสนองที่แตกต่างกันยังขึ้นอยู่กับสภาพทางสังคมของผู้รับสาร ได้แก่ อายุ อาชีพ การดำเนินชีวิต ศาสนา เป็นต้นและสมาชิกในสังคมหนึ่ง ๆ จะเลือกเนื้อหามากหรือน้อยคล้าย ๆ กันและตอบสนองในทางเดียวกันอีกด้วย

จากแบบจำลองสิ่ง ใจ และการตอบสนองนั้น ตัวแปรที่สำคัญของแบบจำลองนี้ได้แก่ผู้ส่งข่าวสาร เนื้อหาสาร ช่องทาง ผู้รับข่าวสาร และเป้าหมายปลายทาง เป็นที่เชื่อกันว่าระบบข่าวสารที่มาจากบุคคลที่มีอำนาจและมาจากแหล่งข่าวที่น่าเชื่อถือ จะมีประสิทธิผลมาก ส่วนประสิทธิผลของเนื้อหาเกิดจากการเสนอซ้ำ ๆ ความคงทน และการมีทางเลือกที่จะรับข่าวสารได้น้อย ท้ายข้อมีความสำคัญต่อผู้รับสารมาก ส่วนปัจจัยเกี่ยวกับช่องทางพบว่าสื่อบุคคลเป็นสื่อที่สำคัญมากในการเปลี่ยนแปลงหรือสร้างทัศนคติใหม่ และ เปลี่ยนพฤติกรรมของคน นอก

จากผู้รับข่าวสารก็มีผลกระทบได้เช่นกัน โดยขึ้นอยู่กับการรับรู้ ความสนใจของแต่ละบุคคล และระดับความรู้ของผู้รับข่าวสาร

การรับรู้ใจมามีอิทธิพลต่อการกำหนดระดับของเนื้อหาที่แตกต่างกันตามผลกระทบที่เกิดขึ้นผลกระทบต่าง ๆ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเนื่องมาจาก ความรู้ (Cognition หรือ Awareness) ไปยังความประทับใจ (Affective) เช่น ชอบ ไม่ชอบ ความคิดเห็น ทศนคติ ไปยังการกระทำหรือพฤติกรรม แต่กระบวนการดังกล่าวจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อมีแรงจูงใจในระดับสูง ถ้าแรงจูงใจอยู่ในระดับต่ำกระบวนการอาจเริ่มจากรู้ไปยังพฤติกรรมเลย และความประทับใจเกิดหลังจากเปลี่ยนความรู้ไปสู่พฤติกรรมแล้ว ทั้งหมดนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารที่รับรู้ใจซึ่งพอสรุปได้ว่า ทศนคติมีความสัมพันธ์และเป็นตัวชี้ของพฤติกรรม

3. แนวคิดเรื่องการสื่อสารระหว่างบุคคลและแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทสตรีกับการสื่อสารระหว่างบุคคล

3.1 แนวคิดเรื่องการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonnal Communication)
เป็นการสื่อสารจากบุคคลหนึ่ง ไปสู่อีกคนหนึ่ง ในลักษณะพูดคุย สนทนา เผชิญหน้ากัน บุคคลทั้งสองมีการส่งสารและโต้ตอบซึ่งกันและกัน¹² อาจกล่าวได้โดยสรุปว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีหลักเกณฑ์ 3 ประการคือ¹³

1. ทุกคนที่ร่วมในการสื่อสารต้องอยู่ใกล้ชิดกัน
2. ทุกคนที่ร่วมในการสื่อสารมีบทบาททั้ง เป็นผู้ส่งสารและผู้รับสาร
3. โครงสร้างของการสื่อสารมีความยืดหยุ่นสูงทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา

¹² อรุณีประภา หอมเศรษฐี, การสื่อสารมวลชนเบื้องต้น (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520), หน้า 24

¹³ กิรพันธ์ อนวัชต์รังศ์, การสื่อสารระหว่างบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ฌ ณาณ, 2533), หน้า 23.

การสื่อสารระหว่างบุคคลมีลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลที่เอื้ออำนวยต่อการ
 ชักจูงใจซึ่งจะเห็นได้จากผลการวิจัยของพอล ลาลาเพลกับคณะ เกี่ยวกับพฤติกรรมการออกเสียง
 เลือกตั้งที่สรุปได้คือ ¹⁴

1. การติดต่อระหว่างบุคคลเป็นไปอย่างง่าย ๆ ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ เป็น
 การบังเอิญไม่ได้ตั้งใจ การจะหลีกเลี่ยงการสนทนาหรือรับฟัง เป็นไปได้ยากกว่าการรับฟังจาก
 สื่อมวลชนในการรับฟังจากสื่อมวลชนนั้นอาจหลีกเลี่ยงไม่รับฟัง เนื้อหาที่ขัดแย้งกับความคิดเห็น
 ของตนหรือเรื่องที่คุณไม่สนใจก็ได้

2. การติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้า เปิดโอกาสให้สามารถยืดหยุ่นเนื้อเรื่อง
 ได้หากผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารได้รับการต่อต้านจากผู้ฟังของตนก็อาจเปลี่ยนเรื่องสนทนาไปเป็น
 อีกแบบหนึ่งได้

3. ความสัมพันธ์โดยตรงของบุคคลที่เกี่ยวกับการติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้า
 นี้ช่วยสนับสนุนต่อเนื้อหาที่ผู้รับสารยอมรับ และโต้แย้งต่อเนื้อหาที่ผู้รับสารไม่ยอมรับ

4. ผู้รับสารบางคนมักจะ เชื่อถือในข้อตัดสินใจและทัศนะของผู้ที่เขารู้จักและนับ
 ถือมากกว่าที่จะ เชื่อถือบุคคลที่เขาไม่รู้จักที่มาติดต่อสื่อสารด้วย

5. ในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลนั้น บางครั้งผู้ทำการสื่อสารอาจ
 ประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายของตนโดยไม่ได้มีการชักจูงใจให้ผู้ฟังยอมรับทัศนะของเขา
 จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีลักษณะของความ
 สัมพันธ์ที่เอื้ออำนวยและมีอิทธิพลในการชักจูงใจบุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติจากเดิมที่เป็นอยู่ได้

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทสตรีกับการสื่อสารระหว่างบุคคลในการพัฒนาสตรี

มองจากหลักเกณฑ์ของการสื่อสารระหว่างบุคคลที่ทุกคนซึ่งร่วมในการสื่อสาร
 ต้องอยู่ใกล้ชิดกัน และเป็นทั้งผู้รับและส่งสารได้ และสารนั้นก็ประกอบด้วยวจนสาร
 และอวจนสารแล้ว จะเห็นว่าสตรีมีการสื่อสารชนิดนี้มาก โดยเฉพาะการมองความสัมพันธ์ใน
 ครอบครัวสามารถใช้เป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างได้ชัดเจนมาก กล่าวคือ การที่สตรีต้องมีบทบาทในการดูแล

¹⁴Charls. R. Wright, Mass Communication. (New York : Random House, 1959) P.62-63.

ทุกข์สุขของสมาชิกทุกคนในครอบครัว สตรีจึงต้องมีการสื่อสารกับทุกคน เพื่อจัดบริการให้สมาชิก อยู่อย่าง เป็นสุข นอกจากนี้การอบรมเลี้ยงดูเด็ก โดยเฉพาะทารกที่ยังไม่สามารถบอกความต้องการของตนเองได้ สตรีผู้เป็นมารดาต้องอาศัยการสื่อสารทางอ้อมกับภรรยา เพื่อที่จะได้ ทราบว่าลูกมีความต้องการอย่างไร หิว เจ็บปวดหรือสนุกสนาน ดังนั้นสตรีจึง เป็นเพศที่มีความ ใฝ่ในการรับสารมาก ¹⁵

เมื่อพิจารณาในระดับกว้างขึ้นจากระดับครอบครัว คือ ในระดับสังคมหรือชุมชนโดย ทั่วไปแล้ว สตรีส่วนใหญ่แม้จะมีบทบาทแต่ในบ้าน มีการสังคมนอกบ้านเพียงการติดต่อแบบกันเอง กับเพื่อนบ้านใกล้เคียง เท่านั้น แต่โดยลักษณะนิสัยของสตรีแล้วมักชอบพูดคุยสังสรรค์กับเพื่อนบ้าน อยู่เสมอ สิ่งนี้เป็นลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมประจำวันของสตรีอย่างหนึ่งสตรีจึงแพร่ข่าวได้ เร็ว และการพูดคุยนั้นอาจเป็นการช่วยหาความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่สตรี เช่น เรื่องชีวิตครอบครัว การปกครอง การประกอบอาชีพ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเหล่านั้น ลักษณะนี้ทำให้สตรีได้เกิดการรับรู้และได้รับข่าวสารต่าง ๆ ได้ ดีขึ้น ¹⁶ ซึ่งการสื่อสารลักษณะนี้ถือ เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลที่สตรีสามารถมีบทบาทสำคัญทั้ง ในฐานะผู้ส่งสารและผู้รับสาร

4. ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ทัศนคติและพฤติกรรม

ตัวแปรสำคัญของทฤษฎีนี้คือ ความรู้ (Knowledge) ทัศนคติ (attitude) และ การยอมรับปฏิบัติ (practice) ของผู้รับสารอันอาจจะมีผลกระทบต่อสังคมต่อไปจากการยอมรับ สารของผู้รับสารนั้น ๆ ทฤษฎีนี้อธิบายถึงการสื่อสารว่าเป็นตัวแปรต้นที่สามารถนำการพัฒนา ไปสู่ชุมชนได้ด้วยการอาศัยความรู้ ทัศนคติและการปฏิบัติเป็นตัวแปรตาม ในการวัดความสำเร็จ

¹⁵ ดวงกมล เวชบรรจงศรีรัตน์, "การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสตรี" ใน เอกสารการ สอนวิชาการ สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน้าที่ 11, หน้า 739.

¹⁶ สนิท สัมครการ, "บทบาทของครอบครัวที่มีต่อบุคลิกภาพของคนไทย" รักเมือง ไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2519), หน้า 16.

ของการสื่อสาร เพื่อการพัฒนาอันเนื่องมาจากการยอมรับความเปลี่ยนแปลงในกลุ่มผู้รับสาร¹⁷ และทฤษฎีนี้ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ในลักษณะลูกโซ่ที่เริ่มจากความรู้ไปสู่ทัศนคติ และกลายเป็นพฤติกรรมต่อไป กล่าวคือ¹⁸

ความรู้ หมายถึง การรับรู้เบื้องต้นซึ่งบุคคลส่วนมากจะได้รับผ่านประสบการณ์โดยการเรียนรู้จากการตอบสนองสิ่งเร้า (S-R) และจัดระบบเป็นโครงสร้างของความรู้ ที่ผสมผสานระหว่างความจำ (ข้อมูล) กับสภาพจิตวิทยา ด้วยเหตุนี้ความรู้จึงเป็นความจำที่เลือกสรรซึ่งสอดคล้องกับสภาพจิตใจของตนเอง เป็นกระบวนการภายในที่ผู้อื่นจะรับรู้ได้จากการอนุมานมากกว่าการสังเกตได้โดยตรง

ทัศนคติ หมายถึง ตั้งขึ้นซึ่งบุคคลเห็น คิดและรู้สึกอย่างไรกับคนรอบข้าง วัตถุหรือสิ่งแวดล้อมตลอดจนสถานการณ์ต่าง ๆ โดยทัศนคตินั้นมีรากฐานมาจากความเชื่อที่อาจส่งผลถึงพฤติกรรมในอนาคตได้ ทัศนคติจึงเป็นมิตติของการประเมินเพื่อแสดงว่าชอบหรือไม่ชอบต่อประเด็นหนึ่ง ๆ ซึ่งถือเป็นการสื่อสารภายในบุคคล (Intra personal communication) ที่เป็นผลกระทบมาจากการรับสาร อันจะมีผลต่อพฤติกรรมต่อไป

พฤติกรรม หมายถึง การแสดงออกของบุคคลโดยมีพื้นฐานมาจากความรู้และทัศนคติแตกต่างกัน ความแตกต่างของความรู้และทัศนคติ เกิดขึ้นเพราะความแตกต่างในการเปิดรับสื่อและความแตกต่างในการแปลความสารที่ตนได้รับ จึงก่อให้เกิดประสบการณ์ สิ่งสมที่ต่างกัันอันมีผลต่อพฤติกรรมของบุคคล

นอกจากนี้ยังมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในเรื่องความรู้ทัศนคติ และพฤติกรรมที่น่าสนใจอีกอันหนึ่ง คือ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม (Theories of Attitude and Behavior Change) ซึ่งกล่าวว่า การเปลี่ยนทัศนคติขึ้นอยู่กับความรู้ ความเข้าใจดี

¹⁷ สุรพงษ์ โสธนะเสรีयर, การสื่อสารกับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533) หน้า 118-123.

¹⁸ Everett M. Rogers, "Where Are We in Understanding the Diffusion of Innovation?" in *Communication and change : The Last Ten Years and the Next*, ed by Wilbur Shramme and Daniel Leaner (Honolulu : The university Press of Hawaii, 1978), pp. 208-209.

ทัศนคติก็จะเปลี่ยนแปลงและ เมื่อทัศนคติเปลี่ยนแปลงแล้ว ก็จะมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้ง 3 อย่างนี้มีความเชื่อมโยงต่อกันจะเน้นในการที่จะให้มีการยอมรับปฏิบัติในสิ่งใดต้องพยายามเปลี่ยนทัศนคติเสียก่อนโดยให้ความรู้¹⁹

5. งานวิจัยที่เกี่ยวกับหัวข้อวิจัย

ความเคลื่อนไหวในการพัฒนาสตรีตามประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกในรอบ 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้ผู้ทำการศึกษา สํารวจ วิจัยสภาพโดยทั่วไปของสตรีและประเมินผลโครงการพัฒนาสตรีในภูมิภาคต่าง ๆ รวมทั้งในประเทศไทยไว้อย่างน่าสนใจ ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะแบ่งงานวิจัยที่สํารวจศึกษาครั้งนี้ออกตามเนื้อหาเป็น 2 ประเภทคือ

1. งานที่ศึกษาเกี่ยวกับสภาพและบทบาทของสตรีโดยทั่วไป และการประเมินผลโครงการพัฒนาสตรี

2. งานที่ศึกษาเกี่ยวกับสตรีกับการสื่อสาร และผลที่มีต่อความรู้ ทัศนคติและการปฏิบัติ

ดังจะ ได้กล่าวถึงรายละเอียดของงานวิจัยทั้ง 2 ประเภท ดังนี้

1. งานที่ศึกษาเกี่ยวกับสภาพและบทบาทของสตรีโดยทั่วไป และการประเมินผลโครงการพัฒนาสตรีที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ผู้วิจัยเน้นศึกษาในแง่บทบาทของสตรีที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนา และความต้องการขั้นพื้นฐานของสตรีตลอดจนประสิทธิภาพและปัญหาในการรวมกลุ่มสตรี ซึ่งจากการศึกษาค้นคว้าของผู้วิจัยพบว่า มีงานที่น่าสนใจดังกล่าว เช่น รายงานการสำรวจสถานะปัญหาและความต้องการของสตรีในชนบทตามโครงการปรับปรุงการดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาสตรีของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย²⁰ พบว่าสตรีส่วนใหญ่นัก

¹⁹ Phillip G. Zimbardo, E. B. Ebbesen and Christina Maslach, Influencing Attitude and Changing Behavior. (London : Addison-Wesley Publishing company 1977) p. 49-53

²⁰ กองวิจัยและประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน, "รายงานการสำรวจสถานะปัญหาและความต้องการของสตรีในชนบท," ปีต่อมาเน้นการ 2531.

ประกอบอาชีพทางการเกษตร ยากจน รายได้ต่ำ บทบาททางสังคม เช่น บทบาทการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกือบไม่มีเลย แม้ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะมีข้อของใหม่ แต่ก็ขึ้นอยู่กับข้อยืนยันว่าสตรีในชนบทยังมีปัญหาหนักทั้งในทางเศรษฐกิจ และสังคมในขณะที่งานวิจัยอีกหัวข้อหนึ่งที่กรมการพัฒนาชุมชนได้ทำไว้ เช่นกันเกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมของสตรีชนบททาง

เศรษฐกิจและสังคม ²¹ พบว่าสตรีส่วนใหญ่มีทัศนะว่าสตรีไม่ควรรับผิดชอบในฐานะแม่บ้านในครอบครัวเท่านั้น ควรทำงานอื่น ๆ เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัวได้ และยังต้องการได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพใหม่ ๆ ในสาขาที่ตนชอบและถนัดเพื่อนำมาประกอบกิจกรรมเสริมรายได้ครอบครัว สำหรับกิจกรรมส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ พบว่าสตรีไม่ประสบผลสำเร็จในด้านการค้าเงินงานในรูปแบบกลุ่มและมีแนวโน้มว่าในอนาคตจะสลายตัวลงง่าย ทั้งนี้เพราะกลุ่มสตรีที่ตั้งขึ้นไม่มีเป้าหมายระยะยาว มุ่งปริมาณมากกว่าคุณภาพ ขาดการประเมินผล และกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่มักเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์และโอกาสเป็นสำคัญ กิจกรรมที่เป็นประโยชน์และส่งเสริมรายได้ก็เป็นกิจกรรมส่วนบุคคลที่สตรีเหล่านั้นทำอยู่ก่อนแล้ว

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการประเมินผลโครงการพัฒนาสตรีในชนบทซึ่งมีเนื้อหาของผลการประเมินที่น่าสนใจหลายประการ กล่าวคือ รายงานการประเมินผลของศูนย์เอเชียแปซิฟิกเพื่อสตรีและการพัฒนา ในกรณีการรวมกลุ่มเพื่อการลงทุนของสตรีเมืองโกโรคา เกาะปาปัวนิวกินี ²² ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าผลของการวิจัยชี้ให้เห็นความน่าสนใจในด้านการศึกษาถึงการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพด้านการรวมกลุ่ม และการดำเนินกิจการธุรกิจของสตรีจนทำให้โครงการประสบผลสำเร็จ กล่าวคือ การบริหารกลุ่มเป็นไปในรูปของการประชุมตกลง

²¹ กรมการพัฒนาชุมชน, "รายงานการประชุมสัมมนาบทบาทการมีส่วนร่วมของสตรีชนบททางเศรษฐกิจและสังคม, โดยความสนับสนุนของ เอฟ. เอ. โอ." 4-5 พฤศจิกายน 2524.

²² Leeth, Ruth The Coroka Woman's Investment Corporation, Case Studies on Woman in Pacific, Asian and Pacific Center for Woman and Development, 1979.

ร่วมกัน การนำเอาสภาพต่างๆ ในการดำเนินงานมากก่ึงงอกิปรายกันทำให้ได้มิติเพื่อนำมาปรับปรุงการดำเนินงานได้ดี อีกเหตุผลหนึ่งที่โครงการพัฒนาศรีโครงการนี้ ได้รับการพิจารณาว่าประสบผลสำเร็จในด้านการรวมกลุ่ม เพราะโครงการนี้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่ามีแผนการดำเนินงานที่แน่ชัด และผู้ทำการวิจัยโครงการนี้ยังได้เสนอแนะเพิ่มเติมว่า ความสำเร็จของการบริหารธุรกิจของสตรีกลุ่มนี้ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของการฝึกอบรมให้ความรู้

สำหรับผลงานวิจัยประเมินผลโครงการพัฒนาศรีในประเทศไทยที่น่าสนใจก็คือการประเมินผลโครงการพัฒนาศรีในด้านกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้ ซึ่งทำการวิจัยโดย ดร.มาฆะ ขิตตะสังฆะ²³ พบว่า โครงการที่คาดหวังว่าจะสร้างรายได้ให้สตรีผู้เข้าร่วมโครงการนั้นแท้จริง เป็นการลดรายจ่ายหรือลดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจมากกว่า และสตรีในโครงการแม้จะได้รับการประโยชน์จากกิจกรรมต่างๆ ในรูปแบบเงินนอกฤดูกาลก็จริงแต่ได้ค่อนข้างน้อยมาก และมีข้อควรคำนึงถึงในการดำเนินโครงการจากผู้ประเมินผลโครงการนี้ว่า องค์กรของรัฐมีบทบาทในการกระตุ้นและบริการด้านข้อมูลข่าวสารเพื่อช่วยส่งเสริมให้โครงการประสบผลสำเร็จสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผลงานการศึกษาวิจัยต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและนำมาประกอบตั้งกล่าวนั้นก็เพื่อชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหา ความต้องการ และบทบาทของสตรีโดยทั่วไป ตลอดจนผลที่เกิดจากการเข้าร่วมโครงการทั้งในแง่ของควมมีประสิทธิภาพและความล้มเหลวโดยมีสาเหตุมาจากทั้งตัวสตรีเอง และจากเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการ กล่าวคือ โครงการจะประสบความสำเร็จถ้าสตรีมีส่วนร่วมในการประชุมปรึกษาหารือ แสดงความคิดเห็นมีการวางแผนร่วมกันเป็นอย่างดีประกอบกับการสนับสนุนส่งเสริมด้านข้อมูลข่าวสารจากองค์กรของทางราชการด้วย

2. งานที่ศึกษาเกี่ยวกับสตรีกับการสื่อสาร หัวข้อนี้ผู้วิจัยได้นำเสนองานที่เกี่ยวกับการสื่อสารในลักษณะต่างๆ ที่มีต่อสตรี ทั้งในด้านรูปแบบ กลยุทธ์ บทบาทและอิทธิพลของการสื่อสารที่ทำให้สตรีกลุ่มตัวอย่างได้รับความรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือปฏิบัติตามในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อศึกษาถึงวิธีการรับข่าวสารและความเกี่ยวข้องกับการสื่อสารของสตรีซึ่งมี

²³ Kittasangka Makha, "Evaluation of Woman in Development Programme with emphasis on Income Generating Activities" (Sept. 1980)

รายละเอียด คือ ในด้านรูปแบบ มนทิรา โลหะพันธุ์วงศ์ ได้ศึกษาถึงรูปแบบของการติดต่อสื่อสาร ที่มีอิทธิพลต่อความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติในการวางแผนครอบครัวของสตรีที่มารับบริการวางแผนครอบครัว²⁴ ซึ่งมารับบริการในโรงพยาบาลของรัฐในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า สตรีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารจากบุคคลร้อยละ 41.2 ในขณะที่รับข่าวสารจากสื่อมวลชนร้อยละ 13.2 และรับข่าวสารจากทั้งบุคคลและสื่อมวลชนร้อยละ 39.2 และการที่สตรีกลุ่มตัวอย่าง เลือกใช้ชีวิตการวางแผนครอบครัวแบบใดแบบหนึ่งที่ได้รับบริการนั้นก็ เป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้ที่ได้รับจากสื่อต่าง ๆ นั้นเอง

งานวิจัยอีกหัวข้อหนึ่งที่ผู้วิจัยนำเสนอเป็นการศึกษาถึงกลยุทธ์ในการใช้สื่อเพื่อปลูกฝังโภชนาศึกษาแก่สตรีชนบท จังหวัดสุพรรณบุรี²⁵ ซึ่งดวงทิพย์ วรพันธ์ ได้ทำการศึกษาเพื่อทราบถึงความแตกต่างของการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ กับการปลูกฝังโภชนาศึกษา ว่าสื่อประเภทต่าง ๆ นั้น เข้าถึงกลุ่มสตรีเป้าหมายหรือไม่ และจะมีกลยุทธ์ใดที่จะใช้สื่อแต่ละประเภทให้ได้ผลดีที่สุด ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การปลูกฝังโภชนาศึกษาแก่สตรีในชนบท สามารถใช้สื่อประเภทใดประเภทหนึ่งใน 3 ประเภทคือ สื่อบุคคล สื่อมวลชน และสื่อเฉพาะกิจ โดยเฉพาะสื่อวิทยุ ได้ผลมากกว่าโทรทัศน์ และมีข้อเสนอแนะว่า การใช้สื่อทุกประเภทควรคำนึงถึงความบ่อยครั้งในการเปิดรับสื่อแต่ละประเภทอย่างสม่ำเสมอ

ในด้านบทบาทของสื่อในการเผยแพร่ความรู้แก่สตรีนั้น บารุง สุขพรรณ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของสื่อในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การวางแผนครอบครัว²⁶ เพื่อศึกษาว่า ผู้มารับบริการวางแผนครอบครัว ณ สถานบริการวางแผนครอบครัวได้รับความรู้เกี่ยวกับการวางแผน

²⁴ มนทิรา โลหะพันธุ์วงศ์, "รูปแบบของการติดต่อสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติในการวางแผนครอบครัวของสตรีที่มารับบริการวางแผนครอบครัว" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาการจัดการ มหาวิทยาลัย, 2524.

²⁵ ดวงทิพย์ วรพันธ์, "กลยุทธ์การใช้สื่อเพื่อปลูกฝังโภชนาศึกษาแก่สตรีชนบทจังหวัดสุพรรณบุรี" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาการจัดการ มหาวิทยาลัย, 2525.

²⁶ บารุง สุขพรรณ, "บทบาทของสื่อในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การวางแผนครอบครัว" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาการจัดการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522.

แผนครอบครัวจากสื่อประเภทใดมากที่สุด พบว่า ผู้มารับบริการซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 120 ราย ที่หาการศึกษาภายในเวลา 2 เดือน ได้รับความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัวจาก "สื่อบุคคลที่ใกล้ชิด" มากที่สุด เช่น ญาติ และเพื่อร่วมงานนอกจากนี้ยังพบว่า สื่อที่ช่วยเสริมความรู้มากที่สุด คือสื่อวิทยุ หนังสือพิมพ์ และแผ่นป้ายโฆษณาที่ติดตามที่สาธารณะ ส่วนสื่อที่ทำให้ความรู้น้อยคือ สื่อภาพยนตร์ และโทรทัศน์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญศรี วงศ์โรจน์กุล เรื่องอิทธิพลของสื่อกับการให้ความรู้การส่งเสริมเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์อนามัยแม่และเด็กเขต 4 จังหวัดขอนแก่น²⁷ ที่ศึกษาพบว่า ในบรรดาสื่อ 4 ชนิด ในการให้ความรู้แก่สตรี คือสื่อบุคคล สื่อวิทยุกระจายเสียง เสียงตามสาย และป้ายประกาศนั้น สื่อบุคคลมีบทบาทสำคัญที่สุดในการให้ความรู้ เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ รองลงมาคือสื่อวิทยุกระจายเสียง ป้ายประกาศ และเสียงตามสายตามลำดับ

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องความรู้ ทัศนคติและการปฏิบัติที่เกิดจากการสื่อสารอีกเรื่องหนึ่ง คือ การศึกษาความรู้ทัศนคติและการปฏิบัติเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวของสตรีวัยเจริญพันธุ์ของ เพ็ญศรี ปิยรัตน์²⁸ พบว่า สตรีที่อ่านหนังสือพิมพ์มีแนวโน้มทำให้เกิดความรู้เกี่ยวกับวิธีคุมกำเนิดและมีทัศนคติที่เห็นด้วยกับการวางแผนครอบครัวในอัตราส่วนที่สูงกว่าสตรีที่ไม่ได้อ่านหนังสือพิมพ์

27 เพ็ญศรี วงศ์โรจน์กุล, "อิทธิพลของสื่อกับการให้ความรู้การส่งเสริมเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์อนามัยแม่และเด็กเขต 4 จังหวัดขอนแก่น", วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

28 เพ็ญศรี ปิยรัตน์, "ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวของสตรีวัยเจริญพันธุ์ ณ หมู่บ้านซอยเสนาวิเศษ 2 บางเขน" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.